

УДК 811.161.2'23:351

<https://doi.org/10.62664/cpa.2024.02.11>

**Елеонора ГУСЬКОВА,**

викладач кафедри соціальної комунікації та публічної дипломатії

Інституту стратегічних комунікацій,

Національний університет оборони України

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-2884-2889>

(© ГУСЬКОВА Е., 2024)

## **ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

*У статті розглядаються проблеми протидії дезінформації, що є частиною небезпечного явища – операцій інформаційного впливу, у контексті російсько-української війни; показано, які методи використовує країна-агресор з метою введення в оману суспільства; з'ясовано, що застосування інформаційних впливів з метою маніпулювання громадською думкою мають глибоке коріння і сягає першого століття нашої ери; описано шестиетапну модель RESIST – 2 – оригінальний інструментарій, що було розроблено урядом Великої Британії задля запобігання поширенню дезінформації та зменшення її негативного впливу на цільову аудиторію за допомогою стратегічних комунікацій; доведено, що впровадження відеокурсу з медіаграмотності для військовослужбовців допомагає розвивати їхнє критичне мислення та посилює їхню спроможність протидіяти ворожим інформаційним впливам; рекомендовано розробити поглиблений освітній курс для представників сектору безпеки й оборони з протидії ворожим інформаційним впливам, де б значна увага надавалася новим технологіям – дипфейкам – синтетичним відео, що створюються*

*за допомогою штучного інтелекту, оскільки робота в цьому напрямку має здійснюватися системно задля підвищення їхньої стійкості до ворожих інформаційних впливів, забезпечення довіри до сектору безпеки й оборони та збереження основ демократії в цілому.*

**Ключові слова:** дезінформація, інформаційні операції впливу, медіаграмотність, стратегічні комунікації, сектор безпеки й оборони, довіра, національна безпека, RESIST.

**Eleonora GUS`KOVA,**

lecturer of the Department of Social Communication and Public  
Diplomacy of Institute of Strategic Communications,  
National Defense University of Ukraine

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-2884-2889>

(© GUS`KOVA E., 2024)

## **COUNTER DISINFORMATION AS A MECHANISM FOR FORMATION TRUST IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE**

*The article deals with the problems of combating misinformation, which is part of a dangerous phenomenon-operations of information influence, in the context of the Russian-Ukrainian war; shows what methods the aggressor country uses to mislead society; It has been found that the use of information influences to manipulate public opinion have deep roots and reaches the first century of our era; The six – stage RESIST – 2 model is described – an original toolkit that was developed by the Britain's government to prevent the spread of misinformation and reduce its negative impact on the target audience through strategic communications; It is proved that the introduction of a video course on*

*media literacy for military personnel helps to develop their critical thinking and enhances their ability to counteract hostile information influences; It is recommended to develop an in depth educational course for representatives of the security and defense sector to counteract hostile information influences, where much attention is paid to new technologies – deepfakes – synthetic videos, which are created through artificial intelligence, since work in this direction should be systematically hostile information influences, confidence in the security sector and the reinforcement, and preserving the basics of democracy as a whole.*

**Key words:** *disinformation, media literacy, strategic communications, information operations of influence, security and defense sector, trust, national security, RESIST.*

**Постановка проблеми.** Задля виправдання широкомасштабного вторгнення та територію України та просування власних інтересів на міжнародній арені, російська федерація серед інших інструментів використовує дезінформацію, що є невід’ємною частиною такого небезпечного явища, як інформаційних операцій впливу. Жертвою численних інформаційних кампаній країни-агресора є й Україна. З 2014 року, коли російські війська окупували АР Крим та частину сходу України, проблема посилилася. Стало очевидним, що всі масштабні військові операції російської армії супроводжувалися потужними інформаційними кампаніями, які було націлено, як на українське суспільство, так і міжнародну спільноту. Україна не готова була протистояти цим викликам на інституційному рівні – державну політику у сфері протидії дезінформації не вироблено й по сьогодні. Обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії є національним викликом і загрозою відповідно до Стратегії інформаційної безпеки. Деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України

застосовуються державою-агресором з метою підриву стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Водночас, ефективної системи реагування на такі виклики в Україні досі не створено, не забезпечено функціонування розвиненої національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України [13].

З моменту широкомасштабного вторгнення російського війська на територію України перед сектором безпеки й оборони постало завдання не лише стримувати збройну агресію противника та відвойовувати захоплені українські території, а й мати справу з інформаційною війною – ворожою інформаційною діяльністю, мішенями якої ставали не лише вище політичне керівництво держави, а й військовослужбовці, що, зі свого боку, підривало довіру до сектору безпеки й оборони та ставило під загрозу національну безпеку в цілому. Протистояти російській дезінформації, що заповнила інформаційний простір, стало важче із розвитком штучного інтелекту (ШІ), оскільки підроблені відео, зазвичай, ставали вірусними і швидко поширювалися просторами інтернету.

Дезінформація обігнала такі ризики, як кібератаки і несприятливі наслідки технологій штучного інтелекту [12].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Тема протидії дезінформації є актуальною та привертає увагу багатьох науковців, політиків і громадських діячів. Так, в українській та зарубіжній літературі проблему дезінформації порушують А. Вальорска (вивчає вплив дипфейків на суспільство та політику) [2], Р. Діреста (аналізує різні маніпуляції, у тому числі створенні за допомогою штучного інтелекту, у цифровій публічній площині, що спонсуються ворожими державами) [9], Д. Дубова (досліджує деструктивні впливи та негативні наративи, що створюються задля здійснення дезінформаційних кампаній) [4], К. Животова (розробляє

механізми вироблення державної політики у сфері протидії дезінформації) [5], Г. Почепцов (досліджує поширення фейків і методи боротьби з ними) [11], Д. Кулеба (розглядає маніпуляції в інформаційному просторі та рекомендує способи захисту від дезінформації, які набули ще більшої актуальності після широкомасштабного вторгнення) [8], Дж. Памент (надає універсальний інструментарій, що допомагає перешкодити поширенню дезінформації та зменшити її негативний вплив на аудиторію) [10] і інші. Більшість рекомендацій з протидії дезінформації у наведених публікаціях в основному носять загальний характер і розраховані для використання широкому загалу. Наша ж мета фокусувати увагу на секторі безпеки й оборони та виробити рекомендації, що сприяли б забезпеченню механізмів формування довіри до Збройних сил України та вищезазначеного сектору в цілому.

**Мета.** Саме тому метою статті є дослідження такого негативного явища як дезінформація, яку застосовує Російська Федерація, зокрема й під час російсько-української війни, вироблення рекомендацій з підвищення стійкості військовослужбовців до деструктивних повідомлень задля збереження та формування довіри до сил безпеки й оборони в цілому.

**Виклад основного матеріалу.** Термін дезінформація законодавчо не визначено в жодному нормативно-правовому акті України. Утім, Кембриджський словник визначає дезінформацію як неправдиву інформацію, що поширюється з наміром увести людей в оману. У «Спільній декларації про свободу вираження думки, а також «фейкові» новини, дезінформацію та пропаганду» представники ООН, ОБСЄ та інших організацій наголосили, що дезінформацію насамперед спрямовано на те, щоб спотворити чи надати свідомо неправдиву, провокаційну інформацію, поширити її як правдиву з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів.

Американська дослідниця Рене Діреста дещо розширює термін «дезінформація» і визначає її як навмисну спробу змусити людей повірити в ті речі, які є неточними. До дезінформації належить сфабрикована, змішана з фактами та реальними подіями інформація, що суттєво відрізняється від будь-яких схожих на новини даних, а також це автоматизовані облікові записи, які використовують для функціонування мереж прихильників фейкових новин, сфабриковані відео чи цільова реклама [9].

Отже, ключовою відмінністю дезінформації від недостовірної інформації, що поширюється журналістами помилково, є умисел на її створення заради соціальних, економічних, політичних, військових або інших вигод.

Дезінформація, що систематично поширюється країною-агресором, є частиною небезпечного явища – операцій впливу, які здійснюються за допомогою комплексу методів та інструментів з деструктивною метою: зміна поглядів і поведінки, що призведуть до зміни рішень.

Історія застосування дезінформації сягає першого століття нашої ери, коли за часів Давнього Риму Октавіан проводив проти Антонія «інформаційну кампанію» з метою очорнити його репутацію. Гасла на монетах зображували Антонія бабієм і п'яницею, маріонеткою цариці Клеопатри. Зрештою Октавіан Август став першим римським імператором [4].

У сучасні часи дезінформація поширюється тими ж шляхами, що й будь-яка інша інформація: телебачення, радіо, Інтернет, друковані матеріали.

Серед форм поширення дезінформації можна виокремити текстову, відео, фото та аудіальний контент.

Дезінформація може бути націленою на широку аудиторію або сегментовану, зокрема військовослужбовців Збройних сил України чи

представників сектору безпеки й оборони в цілому, що є уразливою під час російсько-української війни.

Як правило, деструктивні інформаційні впливи спрямовано на: зниження довіри до військово-політичного керівництва держави та сектору безпеки й оборони з боку власних громадян і міжнародних партнерів; викривлення образу України в інформаційному просторі; тиск на ключових акторів держави з метою ухвалення/відхилення вигідних для російської федерації рішень у політичній, економічній, військовій чи соціальній сферах; нав'язати аудиторіям свій наратив [4].

У Стратегії інформаційної безпеки до глобальних викликів і загроз серед інших належить збільшення кількості дезінформаційних кампаній, що інспіруються авторитарними урядами та активістами радикальних рухів для маніпулювання свідомістю окремих людей та груп населення, стали повсякденною практикою, яка загрожує демократичному розвитку держав та міжнародній стабільності; а також інформаційна політика російської федерації, що є загрозою не лише для України, а й для інших демократичних держав. Спеціальні інформаційні операції російської федерації спрямовуються на ключові демократичні інституції (зокрема, виборчі), а спеціальні служби держави-агресора намагаються посилити внутрішні протиріччя в Україні та інших демократичних державах. Застосовані російською федерацією технології гібридної війни проти України, у тому числі моделі і механізми інформаційного втручання, поширюються на інші держави, швидко адаптуючись до локальних контекстів та регуляторних політик [13].

Види дезінформації не мають якоїсь затвердженої типології чи класифікації. Утім її можна умовно розподілити таким чином.

До найпростішого виду дезінформації належить підроблення документів. Так, в Інтернет-мережі постійно циркулюють підроблені документи командирів військових частин, військового командування

України тощо. Приміром, у січні 2023 року поширювався підроблений документ про те, що українська система протиповітряної оборони знищила вертоліт, на якому перебувало керівництво Міністерства внутрішніх справ України у Броварах [1].

Зазвичай найбільш важливий початковий етап запуску дезінформації – у нього вкладаються всі основні ресурси, щоб маніпулятивне повідомлення досягло найбільшого охоплення цільовою аудиторією. Удало запущений наратив має шанс закріпитися в суспільстві на тривалий час. Доволі часто дезінформація продовжує впливати на думки людей, навіть після її публічного викриття.

Основні ознаки дезінформації:

1. Вплив на певну (цільову/масову) аудиторію через оприлюднення.
2. Цілеспрямованість (передбачає організатора та умисел).
3. Негативні (суспільно-небезпечні) наслідки.
4. Наявність в основі «неправдивості», що піддається перевірці.
5. Імітаційність, подання як правдивого матеріалу.
6. «Вбудованість» у певні системи поглядів, відповідність певним переконанням.
7. Відношення до соціально значущих подій, що є чутливою [4].

Наголосимо, що стратегію деструктивного інформаційного впливу побудовано на виявленні слабких сторін демократичної моделі з дальшим поширенням ворожих наративів у глобальному інформаційному просторі. Для цього іноді використовують медіа інших держав. Дезінформація кремля про те, що армія США та ЦРУ розробили ВІЛ/СНІД, поширювалася не через радянські видання, а підконтрольними західними медіа, передусім Третього світу. Так, 1983 року в індійській газеті «Патріот» було опубліковано анонімний лист нібито американського науковця під заголовком «СНІД атакує Індію: містична хвороба викликана експериментами США», де стверджувалося, що небезпечну інфекцію

розроблено американськими військовиками в межах програми розроблення біологічної зброї. Далі статтю із посиланням на першоджерело опублікувала радянська «Літературна газета», потім інформаційне агентство ТАСС, звідти наратив підхопили видання Східної Німеччини та Великої Британії. Станом на 1987 рік ця дезінформація поширилася у 80 країнах 25 мовами [4].

І по сьогодні багато хто вважає, що ця дезінформаційна кампанія поширювала правдиву інформацію.

Розглянемо наступний спосіб створення дезінформації, коли фото з одного місця подій подається в іншому контексті так, як це вигідно ворожій країні. Американська кампанія «Forward Observations Group» не одноразово ставала об'єктом російської дезінформації, у тому числі і під час продовження дій України із самооборони на Курському напрямку.

У серпні 2024 року російські медіа масово почали повідомляти про нібито участь американської приватно-військової компанії «Forward Observation Group» у бойових діях на Курщині. Для посилення сприйняття повідомлення, як доказ, публікували фото із військовиками. Здійснивши фактчекінг, ми дійшли висновку, що «Forward Observations Group» — це відомий бренд військового спорядження. Проаналізувавши зазначене фото через пошукову систему зображень TinEye (майже 70 млрд фото), з'ясувалося, що першоджерелом є британське видання «The Telegraph». Автор фото — український фотожурналіст, який зафіксував саме українських військовиків, а не американських, як це стверджували російські медіа, неподалік із кордоном із росією.

Створення дезінформації більше не потребує спеціальних навичок і може здійснюватися за допомогою штучного інтелекту, що вже призвело до великої кількості фальсифікованої інформації, так званого синтетичного контенту — дипфейку — новий вид інформаційної зброї під час російсько-

української війни, де об'єктами дипфейків стають представники військово-політичного керівництва України.

У листопаді 2023 року поширювалося нібито термінове відеозвернення Президента України Володимира Зеленського з наказом військовикам залишити Авдіївку [6]. Як виявилось, звук було створено за допомогою штучного інтелекту. Емоційність відео посилювалася кадрами з цвинтаря, де поховані військовики. З метою підвищення довіри до контенту, відео було оформлено логотипами відомого українського телеканалу та телемарафону «Єдині новини».

Фейкове відео, що брендують логотипами авторитетних західних медіа, називають операцією «фальшивих прапорів» – це образний вираз, що означає навмисне спотворення чиєїсь належності чи мотивів.

Виміряти обсяг загрози, що може нанести суспільству неконтрольовані дипфейки, важко. Проте розвиток технологій створює дедалі ширші можливості для інформаційних маніпуляцій.

Хвиля хибної інформації (misinformation) та дезінформації, посиленої штучним інтелектом, що загрожує підірвати демократію та поляризувати суспільство, є головним короткостроковим ризиком для світової економіки [12]. Дезінформація становитиме найбільший ризик упродовж найближчих двох років. Прогнозується, що «широке коло акторів» зможе скористатися бумом синтезованого контенту, що посилить суспільні розбіжності, ідеологічно вмотивоване насильство та політичні репресії.

Уряди вживають заходів, щоб обмежити застосування штучного інтелекту, водночас низькою є вірогідність того, що ці кроки відповідатимуть темпам його розвитку.

До того ж, 2025 року російська федерація лише збільшуватиме свою присутність в інформаційному просторі – збільшено видатки на державну

пропаганду до нового історичного рекорду розміром у понад 137 млрд рублів.

Зауважимо, що захиститися від дізінформації складніше, ніж здається на перший погляд. Щоб запобігти поширенню дезінформації та зменшити її негативний вплив на аудиторію за допомогою стратегічних комунікацій, урядом Великої Британії було розроблено оригінальний інструментарій – шестиетапну модель RESIST – 2: розпізнавання (Recognize), раннє попередження (Early Warning), розуміння ситуації (Situation Insight), аналіз впливу (Impact Analysis), стратегічна комунікація (Strategic Communication) та ефективність відстеження (Tracking Effectiveness). RESIST – 2 дозволяє зрозуміти хто і чому поширює недостовірну інформацію та яку шкоду вона може завдати [10].

Також зазначений інструментарій надає рекомендації щодо вибору способу комунікаційної діяльності: проактивного чи реактивного, для розроблення та реалізації комунікаційних стратегій.

Проактивна комунікація полягає в тому, щоб уживати заходів для відсічі неправдивої інформації до того, як вона набуде широкого поширення. Проактивний підхід ефективний для вирішення проблем, що виникають, де є середньострокові та довгострокові можливості сформулювати дискусію та підвищити стійкість громадськості.

Реактивну комунікацію спрямовано на протидію помилковій інформації та дезінформації, щоб громадськість мала можливість зробити усвідомлений вибір. Вона добре підходить для вирішення поточних проблем середнього та високого пріоритету, особливо в соціальних мережах, де є потреба в чарункових тактиках протидії операціям впливу.

У цілому, набір інструментів RESIST – 2 надає вказівки щодо того, як послідовно й ефективно ідентифікувати різні типи неправдивої інформації, допомагає запобігти та боротися з її поширенням, дозволяє розробити відповідь, коли шкідлива інформація впливає на здатність вашої

організації виконувати свою роботу чи її репутацію, або становить загрозу для широкої громадськості, а також, допомагає розвинути стійкість аудиторії до загрози введення в оману операціями впливу [10].

Крім того, дієвим інструментом у протидії дезінформації є розвиток критичного мислення та підвищення рівня медіаграмотності як серед цивільного населення, так і військовослужбовців, через упровадження освітніх програм за цим напрямом. Принагідно зазначимо, що Фінляндія – країна, що посідає перше місце в дослідженні щодо вимірювання рівня медіаграмотності серед населення, робить ставку на освітні пропозиції для всього населення – від дитячого садка до пенсійного віку. Україна ж перебуває на 30-му місці серед 41 країни Європи [7].

2023 року через платформу дистанційного навчання Національного університету оборони України проводилося анонімне тестування з метою визначення рівня медіаграмотності військовослужбовців. Їм потрібно було надати відповідь на 50 запитань.

Важливо було дізнатися, які джерела для отримання інформації обирають військовики, якою мовою читають новини, чи обізнані зі специфікою роботи алгоритмів соціальних мереж, чи перевіряють інформацію на достовірність й інше.

В опитуванні взяло участь кількості респондентів віком від 18 до 55 років, серед яких 80 % чоловіки, 20 % – жінки. Наведемо деякі результати опитування.

Найчастіше джерелами отримання інформації серед військовиків є телеграм канали (понад 82 %), онлайн медіа (понад 65 %) та найближче оточення: сім'я, друзі, колеги (понад 41 %).

Позитивним результатом опитування стало те, що майже 85 % респондентів зазначили, що віддають перевагу українськомовним медіа, але в той же час понад 14 % респондентів не звертають увагу на мову подачі новин.

Крос-перевірку новин роблять лише 26 % респондентів, 70 % – перевіряють інформацію тоді, коли вона викликає сумніви, близько 4 % – ніколи не перевіряють інформацію на достовірність.

Зазначимо, що респонденти можуть дати визначення термінам пропаганді, дезінформації, рашизму, наративу. Проте труднощі виникають під час виконання практичних завдань. Учасники опитування не можуть відрізнити звичайне інформування чи соціальну рекламу від дезінформації. Також понад 23 % респондентів не можуть ідентифікувати вірусне інформаційне повідомлення й готові далі його поширювати. Такі ж технології, що застосовуються для створення дезінформації, як «класика фальшивих прапорів» та дипфейки взагалі мало відомі військовослужбовцям.

Саме тому з метою розвитку критичного мислення та набуття компетентності з медіаграмотності, було розроблено факультативний відеокурс «Основи медіаграмотності для військовослужбовців» для опрацювання в години самостійної підготовки, що допоміг би представникам сил безпеки та оборони проявляти стійкість до дезінформації противника, не ставати жертвами маніпуляції, і з гідністю виконувати бойові накази командирів.

Відеокурс містить теорію та практичні рекомендації з перевірки фото та відеофейків, зокрема дипфейків.

Після проходження факультативного відеокурсу «Основи медіаграмотності для військовослужбовців», з метою визначення засвоєння матеріалу, учасники роблять підсумковий онлайн тест, за результатами якого на платформі дистанційного навчання Національного університету оборони України генерується іменний сертифікат про набуття спроможностей щодо стійкості до дезінформації.

Зазначений курс отримав схвальні відгуки військовослужбовців. Вони поліпшили здатність до критичного мислення, набули навичок щодо

визначення маркерів фейкових повідомлень, ознайомилися з ресурсами перевірки зображень, опанували алгоритм розпізнавання дипфейку, дізналися про механізм виявлення мультимедійних фальшивок та інше.

**Висновки.** Дезінформація залишається одним із важливих викликів, що постає перед Україною й іншими державами. Деструктивні повідомлення негативно впливають на свідомість людини, суспільну думку, політичні вибори, військову обстановку, може прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави та її національній безпеці. Витрати на здійснення кампаній із дезінформації відносно незначні, але потенційний вплив – високий.

Оскільки інформаційні операції впливу ворога може бути націлено на сегментовану аудиторію – військовослужбовців Збройних сил України та інших представників сектору безпеки й оборони, потрібно впроваджувати дієві механізми захисту українських захисників від дезінформації: сприяти розвитку критичного мислення та підвищенню рівня медіаграмотності.

Саме тому в сьогоденних умовах з метою підвищення стійкості до дезінформаційних кампаній російської федерації, потрібно розробити поглиблений освітній курс як обов'язковий освітній складник для військових закладів вищої освіти, з протидії ворожим інформаційним впливам, де б значна увага надавалася новим технологіям – дипфейкам – синтетичним відео, що створюються за допомогою штучного інтелекту. Робота в цьому напрямку має здійснюватися системно.

Підсумовуючи, зазначимо, що під час російсько-української війни дезінформація вийшла на «новий рівень» та безумовно стала одним із головних викликів для демократичного світу, а тому розроблення державних механізмів протидії цьому негативному явищу стало як ніколи нагальним.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Балюх Н. Російські медіа просувають дезінформацію про причини аварії гелікоптера у Броварах. URL: <https://suspilne.media/kyiv/371938-rosijski-media-aktivno-prosuvaui-dezinformaciu-pro-pricini-avarii-gelikoptera-u-brovarah/>.
2. Вальорска М. А. Діпфейк та дезінформація : практ. посіб. / Агнешка М. Вальорска; пер. з нім. В. Олійника. Київ : Академія української преси; Центр Вільної Преси, 2020. 36 с. URL: [https://www.aup.com.ua/uploads/DEEPPFAKES\\_FNF\\_AUP\\_2020.pdf](https://www.aup.com.ua/uploads/DEEPPFAKES_FNF_AUP_2020.pdf).
3. Дубле І. М. Дезінформація та виборчі кампанії. Видавництво Ради Європи, 2020. 34 с.
4. Дубова Д. В., Баровська А. В., Каздобіна Ю. К., Деструктивні впливи та негативні наративи : інструменти виявлення та протидії : метод. мат. К. : УФБС, 2020. 60 с.
5. Животова К. В. Механізми вироблення державної політики у сфері протидії дезінформації. 2024. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?temaSearch1=дезінформація&typeSearch1=1&tab=small>.
6. Зеленський наказав покинути Авдіївку. URL: <https://voxukraine.org/videofejz-zelenskyj-nakazav-pokynuty-avdiyivku>.
7. Красноступ Г. Медіаграмотність : що вимірюємо та на що слід звертати увагу. URL: <https://www.jta.com.ua/point-of-view/mediahramotnist-shcho-vymiriuiemo-ta-na-shcho-slid-zvertaty-uvahu>.
8. Кулеба Д. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Книголав, 2022. 384 с.
9. Renée DiResta's. Invisible Rulers : The People Who Turn Lies into Reality. Public Affairs. 2024. 448 p.
10. Pamment J. RESIST 2 – Counter-disinformation toolkit, 2021. URL: <https://gcs.civilservice.gov.uk/wp-content/uploads/2021/11/RESIST-2-counter-disinformation-toolkit.pdf>.

11. Почепцов Г. Г. Фейк. Технології спотворення реальності. Києво-Могилянська Академія, 2020. 346 с.
12. Global Risks Report. World Economic Forum. 2024, URL: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_The\\_Global\\_Risks\\_Report\\_2024.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf).
13. Стратегія інформаційної безпеки. Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

## REFERENCES

1. Baliukh N. (2023). Rosiis`ki media prosvaiut` dezinformatsiiu pro prychny avarii helikoptera u Brovarakh – *Russian mass media promote disinformation about the causes of the helicopter crash in Brovary*. URL: <https://suspilne.media/kyiv/371938-rosijski-media-aktivno-prosvavut-dezinformaciu-pro-pricini-avarii-gelikoptera-u-brovarah/>. [in Ukrainian]
2. Valors`ka M. A. (2020). Dypfeyk ta dezinformatsiia – *Deepfake and disinformation* : prakt. posib. / Agnieshka M. Valors`ka; per. z nim. V. Oliynyka. Kyiv : Akademiia ukrains`koi presy; Tsentr Vil`noi Presy, 36 s. URL: [https://www.aup.com.ua/uploads/DEEPPAKES\\_FNF\\_AUP\\_2020.pdf](https://www.aup.com.ua/uploads/DEEPPAKES_FNF_AUP_2020.pdf). [in Ukrainian]
3. Duble I. M. (2020). Dezinformatsiia ta vyborchi kampanii – *Disinformation and election campaigns*. Vydavnytstvo Rady Yevropy, 34 s. [in Ukrainian]
4. Dubova D. V., Barovs`ka A. V., Kazdobina Yu. K. (2020). Destruktyvni vplyvy ta nehatyvni naratyvy : instrumenty vyivlennia ta protydii – *Destructive influences and negative narratives : detection and countermeasures tools* : metod. mat. K. : UFBS, 60 s. [in Ukrainian]
5. Zhivotova K. V. (2024). Mekhanizmy vyroblennia derzhavnoi polityky u sferi protydii dezinformatsii – *Mechanisms for developing state policy in the field of countering disinformation*. URL:

<https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/?temaSearch1=дезінформація&typeSearch1=1&tab=small>. [in Ukrainian]

6. Zelens`kyi nakazav pokynuty Avdiivku – *Zelensky ordered to leave Avdiivka* (2023). URL: <https://voxukraine.org/videofej-k-zelenskyj-nakazav-pokynuty-avdiivku>. [in Ukrainian]

7. Krasnostup H. (2024). Mediahramotnist : shcho vymiruiemo ta na shcho slid zvertaty uvahu – *Media literacy : what we measure and what we should pay attention to*. URL: <https://www.jta.com.ua/point-of-view/mediahramotnist-shcho-vymiruiemo-ta-na-shcho-slid-zvertaty-uvahu/>. [in Ukrainian]

8. Kuleba D. (2022). Viina za realnist`. Yak peremahaty u sviti feikiv, pravd i spil`not – *The War for reality. How to win in the world of fakes, truths and communities*. Knyholav, 384 s. [in Ukrainian]

9. Renée DiResta's. (2024). Invisible Rulers : The People Who Turn Lies into Reality. Public Affairs, 448 p. [in English]

10. Pamment J. (2021). RESIST 2 – Counter-disinformation toolkit. URL: <https://gcs.civilservice.gov.uk/wp-content/uploads/2021/11/RESIST-2-counter-disinformation-toolkit.pdf>. [in English]

11. Pocheptsov H. H. (2020). Feik. Tekhnolohii spotvorennia real`nosti – *Fake Technologies of distortion of reality*. Kyievo-Mohylians`ka Akademiia, 346 s. [in Ukrainian]

12. Global Risks Report. (2024). World Economic Forum. URL: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_The\\_Global\\_Risks\\_Report\\_2024.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf). [in English]

13. Stratehiia informatsiinoi bezpeky – *Information security strategy* (2021). Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>. [in Ukrainian]